

Услід за Е. Гаугеном [19, с. 352], який поділяє запозичення за типом на власне запозичення, кальки й гібридні назви, серед українських орнітонімів-запозичень виокремлюємо власне запозичення (*баклан, балабан, беркут*) та гібридні назви (наприклад, утворені: 1) за допомогою моделі N + A: *баклан малий, баклан великий, бугай малий*; 2) за допомогою афіксального словотворення: *бугайчик* (від тюркської основи *бугай* + зменшувальний суф. *-чик*).

Дослідження показало, що за ступенем адаптації майже всі назви птахів пристосовані за своїми фонетичними, лексичними та морфологічними ознаками до системи української мови і є такими, у яких не відчувається чужерідність. Процес фонетичної асиміляції назв ще триває. У деяких словах спостерігається незвичне сполучення звуків, а також явище сингармонізму (*баклан, балабан*). Морфологічними ознаками адаптації орнітонімів є їх пристосування до граматичної системи мови-реципієнта. Лексичними ознаками засвоєння назв птахів є їх входження до складу фразеологічних одиниць, участь у процесах вторинної номінації (*курсак, бугай*), словотвірна активність (*бугайчик, баклан великий*). Важливою рисою лексичної адаптації назви є її спрощення, тобто коли межі складного слова в українській мові зникають і воно сприймається як одне (наприклад, назва птаха *кочубей*).

Отже, підтверджено думку про відносну стійкість цього шару лексики до іншомовних впливів, оскільки виявлено невелику кількість орнітонімів-запозичень із тюркських мов, всупереч значним українсько-тюркським контактам. Серед тюркських запозичених назв птахів спостерігали як загальноновживані, так і діалектні. Орнітоніми-запозичення з'явилися вже, починаючи з XVI–XVII ст. із кримськотатарської або турецької, або з інших тюркських мов через російське посередництво. Аналіз запозичень за ступенем адаптації показав, що майже всі назви пристосовані до української мови за своїми фонетичними, лексичними та морфологічними ознаками. Серед типів запозичень поширені власне запозичення.

Література:

1. Богуцкая А. И. Наименования фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (названия птиц): автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.02 / А. И. Богуцкая. – Ужгород, 1985. – 25 с.
2. Болдырев Р. В. Некоторые вопросы историко-этимологического изучения тюркских лексических элементов украинского языка / Р. В. Болдырев // Тюркизмы в восточнославянских языках. – М.: Наука, 1974. – С. 44–60.
3. Булаховский Л. А. Семасиологические этюды. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1948. – Кн. 1. – С. 153–197.
4. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Мовознавство. – 1948. – Т. 6. – С. 34–66.
5. Булаховський Л. А. Вибрані праці: в 5 т. / Леонід Арсенійович Булаховський. – Київ: Наукова думка, 1978. – Т. 3. – 591 с.
6. Гаркавец А. Н. Тюркские языки на Украине / Александр Николаевич Гаркавец. – К.: Наукова думка, 1988. – 176 с.
7. Древнетюркский словарь / В. М. Наделяев, Д. М. Насилов, Э. Р. Тенишев, А. М. Щербак. – Ленинград: Наука, 1969.
8. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1982–2006.
9. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Юрій Олексійович Жлуктенко – К.: Видавництво Київського університету, 1966. – 124 с.
10. Кримський А. Ю. Тюрки, їх мови та літератури / Агатангел Юхимович Кримський // Твори: в 5 т. – К., 1974. – Т. 4. – С. 449–583.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В. Н. Ярцевой]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
12. Никончук Н. В. О народной орнитологической терминологии Полесья и Карпат / Н. В. Никончук // Карпатская диалектология и ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 140–165.
13. Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий / В. В. Радлов. – Санкт-Петербург, 1899. – Т. 2. – Ч. 1. – 1052 с.
14. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови: в 2 т. / Я. Б. Рудницький. – Вінніпег, 1972. – Т. 1. – 968 с.
15. Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков / Э. В. Севортян. – М.: Наука, 1978.
16. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 вип. / ред. Д. Гринчишин. – Львів, 1994.
17. Сокол И. О. История формирования украинской орнитологической номенклатуры: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / И. О. Сокол. – К., 1992. – 17 с.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Макс Фасмер. – М.: Прогресс, 1986.
19. Хауген Эйнар. Процесс заимствования / Эйнар Хауген // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. VI. Языковые контакты. – С. 344–380.
20. Фесенко Г. В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів) / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – Київ–Львів, 2007. – 111 с.
21. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури / М. Шарлемань. – К.: Державне видавництво України, 1927. – Ч. I. Назви птахів. – 63 с.

УДК 811.14'06'373.45(045)

К. О. Жабко,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ПРОЦЕС ВЗАЄМВПЛИВУ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається явище зворотних запозичень новогрецької мови як найбільш яскравий приклад контактування мов на лексичному рівні. Автор висвітлює критерії визначення зворотних запозичень, їх класифікацію.

Ключові слова: запозичення, зворотні запозичення, мова-джерело, мова-реципієнт, новогрецька мова.

В статье рассматривается явление возвратных заимствований новогреческого языка как наиболее яркий пример контактирования языков на лексическом уровне. Автор описывает критерии определения возвратных заимствований, их классификацию.

Ключевые слова: заимствование, возвратные заимствования, язык-источник, язык-реципиент, новогреческий язык.

The article deals with the phenomenon of Modern Greek repatriated loans as the most prominent example of language contacts at the lexical level. The author describes the criteria of defining repatriated loans, their classification.

Key words: loanword, repatriated loans, source language, recipient language, Modern Greek.

Лексичний склад будь-якої мови не є незмінним та стабільним. Оскільки мови не розвиваються в ізоляції, їх контакти призводять до обміну не тільки предметами матеріальної культури, а й до обміну словами. Процес запозичення лексичних одиниць є одним з найбільш продуктивних шляхів оновлення мови, поповнення її словникового складу.

Іншомовні слова запозичуються безпосередньо з однієї мови в іншу, або потрапляють в мову за посередництвом третьої мови або декількох мов. Але процес запозичення є досить багатограним, тому що запозичуються не тільки лексичні одиниці, а й словотворчі елементи (префікси, суфікси), що дає змогу будь-якій мові динамічно розвиватися [2, с. 229].

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати деякі аспекти процесу запозичення, притаманні новогрецькій мові, а саме зворотні запозичення. Мета зумовила реалізацію завдання, а саме з'ясувати, які характерні риси мають зворотні запозичення новогрецької мови та які чинники вплинули на їх появу.

Проблемою запозичень займалися як вітчизняні (Плющ М. Я., Панькин В. М., Кочерган М. П. тощо) так і зарубіжні (Анастасіаді-Сіміоніді А., Бабиньотис Г., Петруніас Е. тощо) мовознавці, але велику увагу науковців продовжують привертати зворотні запозичення як не достатньо вивчене явище в мовознавстві. І, якщо грецькі науковці сходяться у визначенні цього виду, то викликає суперечки той факт, що досі, в деяких випадках, не існує чітких меж щодо того, яке запозичення вважається зворотнім, а яке ні, а також щодо шляхів запозичення цих лексичних одиниць. Це явище є також мало вивченим і в слов'янських мовах, зокрема, в українській. Цим зумовлюється актуальність проблеми, тому явище зворотних запозичень потребує подальшого дослідження.

Феномен мовних запозичень є загальним майже для всіх мов. Грецька мова подарувала незчисленну кількість слів та значень всім європейським мовам та збагатилась і сама багатьма іноземними словами. Однак, не рідкістю є феномен, коли іншомовне слово, яке увійшло до новогрецької мови як запозичення, насправді походить від давньогрецького слова, яке раніше увійшло в мову-реципієнт як запозичення. Це мовне явище називається зворотні запозичення (гр. *αντιδάνεια, περιπλανώμενες λέξεις, ταξιδεύτρες λέξεις*), тобто це послідовність запозичень, для яких точкою відправлення та кінцевою зупинкою є одна й та сама мова у давній та новітній формі відповідно [6, с.205]. Зворотні запозичення зустрічаються у багатьох мовах, але грецька, через свою багатотисячову історію та величезний вплив давньогрецької мови, наповнена зворотними запозиченнями. В інших мовах відповідними термінами є фр. – *emprunts aller-retour*, англ. – *repatriated loans*, нім. – *Rückwanderer, wandernde Wörter*, італ. – *prestiti restituiti*, які вказують на те, що напрямок руху лексичної одиниці є двостороннім (*aller-retour* – туди-назад, *Rückwanderer* – реемігруючий, *repatriated* – той, який репатріює, *restituiti* – повернений). В новогрецькій мові нарівні з терміном «*αντιδάνεια*» використовуються терміни «*περιπλανώμενες λέξεις*», «*ταξιδεύτρες λέξεις*», тобто слова, які подорожують.

Характерною рисою зворотних запозичень є те, що вони з'являються внаслідок більш ніж одного запозичення, тобто коли кінцева мова-реципієнт є одночасно і мовою-джерелом. В процесі подорожі з однієї мови в іншу лексична одиниця може змінювати не тільки форму, але й значення, наприклад: дгр. *κίνημα, ατος (τό)* «рух» – фр. *cinéma* скороч. від *cinématographe* «кіно» – нгр. *σινεμά (το)* «кіно».

Деякі мовознавці отожднюють зворотні запозичення з опосередкованими, коли лексична одиниця через посередництво третьої мови потрапляє з мови-джерела до мови-реципієнта [1, с. 193], але, на думку грецького мовознавця А.Анастасіаді-Сіміоніді, для того, щоб лексична одиниця вважалась зворотним запозиченням, повинні спрацювати деякі передумови [3, с. 137]:

1. Головною передумовою є те, що початкова та кінцева форми мають належати до однієї мови, представляючи її стародавній та новітній вид.

2. Іншою передумовою є те, що не може бути наявний неологізм на проміжній стадії. Отже, неологізми не можуть розглядатися як зворотні запозичення. А саме, не вважаються зворотними запозиченнями такі категорії лексичних одиниць:

– новітні лексичні одиниці, які створили грецькі вчені від давньогрецьких або середньовічних основ, напр., *αισιοδοξία* < *αἰσῖος*+*δόξα* < *δοκώ* «πιστεύω»,

– іншомовні терміни грецького походження, які були створені в таких мовах, як французька або англійська, за допомогою елементів давньогрецької мови, та згодом увійшли до новогрецької мови як міжнародні наукові терміни (інтернаціоналізми), напр., нгр. *τηλεσκόπιο (το)* телескоп < фр. *telescope* < дгр. {*τηλε* + *σκοπεῖν*}),

– семантичні запозичення, тобто грецькі слова, які набули нового значення під впливом іншомовного слова, напр., дієслово *καλύπτω* через вплив англо-американського дієслова 'to cover' (= *καλύπτω*) набуло значення «висвітлювати подію по телебаченню»,

– калька, тому що такої лексичної одиниці не існувало в грецькій мові, напр., *ουρανοξύστης* від англ. *skyscraper*.

Однак, необхідно зазначити, що не всі мовознавці поділяють точку зору А.Анастасіаді-Сіміоніді щодо іншомовних термінів грецького походження. А саме, Х.Хараламбакіс вважає ці терміни зворотними запозиченнями, тому що їх початкова та кінцева форми належать до однієї мови, що відповідає основній передумові визначення запозиченої одиниці як зворотної [8, с. 329].

Незважаючи на деякі суперечності та складності при визначенні зворотних запозичень, були зроблені спроби їх класифікування. Найбільш повна класифікація представлена грецьким мовознавцем Е.Петруніасом, який виділяє декілька критеріїв, за якими можна класифікувати зворотні запозичення: критерій трансформації, критерій мови, критерій адаптації мовної одиниці та частотність вживання зворотних запозичень [7].

За критерієм трансформації початкова лексична одиниця, переходячи з однієї мови до іншої, мала претерпіти хоча б один вид мовної трансформації, тому розрізняють такі категорії зворотних запозичень:

– запозичення, які змінилися тільки за формою, через їх пристосування до морфо-фонологічної системи мови-реципієнта, напр., нгр. *μπάνιο* «купання», «ванна» < італ. *bagno* < лат. *balneum* < дгр. *βαλανεῖον* «баня», «купальня»; нгр. *τσιμπούσι* «свято» < турк. *cumbus* < дгр. *συνπόσιον* «свято» [5];

– запозичення, які без значної зміни форми змінили тільки значення завдяки розширенню або звуженню первинного значення, напр., нгр. *κάμαρα* «кімната» < лат. *camera* < дгр. *καμάρα* «все, що має куполоподібну стелю»; *πάστα* «паста» < італ. *pasta* < лат. *pasta* < дгр. *πάστη* «тісто» [5];

– запозичення, які змінили і форму, і значення, напр., нгр. *πίτα* «пиріг» < італ. *pitta* < лат. *picta* < дгр. *πηκτή* «густий»; *καναπές (ο)* «канапа» < фр. *canape* < лат. *conopseum* < сгр. *κωνόπιον* «ліжко з накидкою від комарів» < дгр. *κωνοπέον, ὄνος (ὁ)* «ліжко з накидкою» < *κώνωψ, ὄπος (ὁ)* «комар» [6].

– запозичення-гібриди, які додали закінчення або префікс в проміжній мові, напр. нгр. *μιτζέλι (το)* «горошок» < іт. *pisello* < лат. **pisellum* зменш. < лат. *pisum* < дгр. *πίσος (ὁ)* «горох» [5], або які є складеними зі слів або лексичних елементів грецького походження, напр., нгр. *ντισκοτέκ ή δισκοθήκη* < γαλ. *discotheque* < *δίσκος*+*θήκη* [1, с.139].

За критерієм мови розглядається, з якої мови-посередника запозичила зворотне запозичення новогрецька.

Існують запозичення, які повернулися через латинську, італійську, французьку, англійську, турецьку та інші мови.

Визначальною є роль латинської мови, через яку зворотні запозичення увійшли до середньовічної та новогрецької мови. Через латинську слова грецького походження увійшли до італійської, французької, англійської та повер-

нулися до новогрецької, напр., нгр. *καρότο* < італ. *carota* < лат. *carota* < дгр. *κάρα* «голова»; нгр. *πόζα* (*η*) «поза» < іт. *posa* < лат. *pausa* < єгр. *παύσις* < дгр. *παύω* «стримувати», «уповільнювати»; *ζαμπόν* (*το*) «шинка» < фр. *jambon* < слат. *gamba* < лат. *camba* | *gamba* < дгр. *καμπή* (*ή*) (дор. *καμπά*) «вигин», «суглоб»; *πέναλτι* (*το*) «штраф», «штрафний удар» < англ. *penalty* < слат. *poenaltis* < *poenalis* < лат. *poena* < дгр. *ποινή* «покарання», «відшкодування» [4]. Більшість зворотних запозичень увійшла до новогрецької мови за посередництвом італійської завдяки багатовіковому впливу її культури та завдяки пануванню Венетів в Греції, напр. нгр. *κορδόνι* (*το*) «шнурок» < іт. *cordone*, зменш. < лат. *c(h)orda* < дгр. *χορδή* (*ή*) (дор. *χορδά*) «кишка», «струна». Також маса лексичних одиниць увійшла до новогрецької з турецької мови через багатолітнє перебування греків у турецькому ярмі, напр., нгр. *αμπάρι* «амбар», «склад» < турк. *ambar* < дгр. *εμπόριον* «торгівля».

Проаналізувавши зворотні запозичення, можна зробити деякі висновки щодо трансформацій, які вони претерпіли. А саме, було відзначено, що більшість зворотних запозичень, які увійшли з турецької мови, змінили тільки форму, ті ж, які прийшли з італійської, змінили і форму, і значення.

Згідно з рівнем адаптації зворотних запозичень до морфологічної та фонологічної системи новогрецької мови, розрізняють адаптовані (*γάμπα*, *γκλαμουριά*) та неадаптовані (*γκλάμουρ*, *μπουτίκ*) запозичення. Факторами, які зумовлюють рівень пристосування зворотних запозичень до флективної системи новогрецької мови є:

- давність, напр., *γάμπα* «гомілка» < іт. *gamba* < лат. *camba* | *gamba* < дгр. *καμπή* (*ή*) «вигин», «суглоб» – давнє, *γκλάμουρ* «гладур», «блиск» < англ. *glamour* < шотл. *glammar* < нов.англ. *grammar* < дгр. *γραμματική* «граматика» – новітнє,
- морфо-фонологічна подібність або відмінність між новогрецькою мовою та мовами, з яких повернулися лексичні одиниці, напр., *γαρόφαλλο* «гвоздика» < іт. *garofalo* < лат. *caryophyllum* < дгр. *καρυόφυλλον* «листя горіха» – з італійської мови, *μπούατ* «коробка» < фр. *boîte* < лат. *buxita* | *ruxis*, *-idis* «дерев'яна коробка» < дгр. *πίξις*, *-ιδος* «коробка з деревини вічнозелених рослин» – з французької,
- престиж деяких мов, який призвів до не пристосування слів, що повернулися, напр., *μπουτίκ* з французької,
- наявність двох типів, один з яких є адаптованим, а інший ні, напр., *γκλάμουρ-γκλαμουριά*
- наявність двох однокореневих типів, одного адаптованого, іншого ні, які увійшли до новогрецької через різні мови, напр., *μπριλλάντι* «діамант» < іт. *brillante* | *brillare* < лат. *beryllus* < дгр. *βήρυλλος* «дорогоцінний метал» – з італійської мови, а *μπριγιάν* «діамант» < фр. *brillant* | *briller* < іт. *brillare* < лат. *beryllus* < дгр. *βήρυλλος* «дорогоцінний метал» – з французької мови [7].

Частотність вживання зворотних запозичень є також своєрідним критерієм їх класифікації. Більшість лексичних одиниць вживаються у розмовному мовленні та є досить поширеними. Деякі запозичення є діалектними, передусім ті, які увійшли до новогрецької мови з турецької мови. Вони зустрічаються на східних островах Егейського моря, в Македонії, у Фракії тощо. Ті ж слова, які прийшли з італійської мови, зустрічаються на Криті, на Пелопонесі тощо.

Деякі запозичення помилково вважаються зворотними. Саме тому мають бути наявними достатньо доказів, а саме морфо-фонологічні трансформації, час запозичення, семантичні, прагматологічні данні щодо вживання слів. Прикладом може слугувати слово *καπετάνιος*, яке є запозиченням з латинської мови *capetanus* «капетан» < вен. *capetano* | *capetanio* | *capitanio* < нов.лат. *capitanus* < середньовічний лат. *capitaneus* < лат. *caput*, *-itis* «голова».

Отже, можна стверджувати, що зворотні запозичення є досить поширеним видом лексичного запозичення в новогрецькій мові. Вони безпосередньо ілюструють процес взаємодії мов, переміщуючись з однієї мови до іншої. Процес визначення шляху зворотних запозичень іноді є досить складним та заплутаним, однак саме тому він являє інтерес для мовознавців. Зворотні запозичення не тільки збагатили новогрецьку мову на лексичному рівні, але й допомагають у вивченні зв'язків політичних, культурних, економічних як між мовами сучасними, так і між мовами стародавними.

Література:

1. Балалыкина Э. А. Метаморфозы русского слова: учеб. пособие / Э. А. Балалыкина. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. – 264 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
4. Ανδριώτης Ν.Π. Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής / Ν.Π. Ανδριώτης. – Β' έκδοση. – Αθήνα, 1999. – 1494 σ.
5. Μπαμπινιώτης Γ. Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας / Μπαμπινιώτης Γ. – Α' έκδοση. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2009. – 1720 σ.
6. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Α' έκδοση. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 1998. – 2032 σ.
7. Πετρούνιας Ε. Οι τύχες των αρχαίων ελληνικών λέξεων στο νεότερο κόσμο: Λεξιλόγιο και διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας [Електронний ресурс] / Ε. Πετρούνιας. – Режим доступу: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_16/03.html
8. Χαραλαμπίδης Χ. Νεοελληνικός λόγος: Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος / Χ. Χαραλαμπίδης. – Γ' έκδοση. – Αθήνα: Εκδ. Νεφέλη, 2001. – 397 σ.

УДК 81'373.7(045)

Ю. В. Жарікова,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ТИПИ ВІДПОВІДНОСТЕЙ РУМЕЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглянуто типи відповідностей румейських, українських та новогрецьких фразеологічних одиниць, а саме еквіваленти, аналоги та безеквівалентні ФО. З урахуванням того, що ФО будь-якої мови є трансляторами культури, у статті досліджено вплив української та грецької культур на румейську, а також їхнє відбиття у румейській мові.

Ключові слова: зіставна фразеологія, еквівалент, аналог, безеквівалентний фразеологізм, культура.

В статье рассмотрены типы соответствий румейских, украинских и новогреческих фразеологических единиц, а именно эквиваленты, аналоги и безэквивалентные ФЕ. Учитывая то, что ФЕ любого языка являются трансляторами культуры, в статье исследовано влияние украинской и греческой культур на румейскую, а также их отражение в румейском языке.

Ключевые слова: сравнительная фразеология, эквивалент, аналог, безэквивалентный фразеологизм, культура.